

سمفونی کاغذهای کاهی

بنفشه عرفانیان

عنوان کتاب: قصه بره سرخ و شاهزاده غمگین
 نویسنده: هاینتس یانیش
 مترجم: سیامک گلشیری
 تصویرگر: نرگس محمدی
 ناشر: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
 نوبت چاپ: اول ۱۳۸۷
 شمارگان: ۱۵۰۰۰ نسخه
 تعداد صفحات: ۳۲ صفحه
 بهای: ۱۱۰۰ تومان

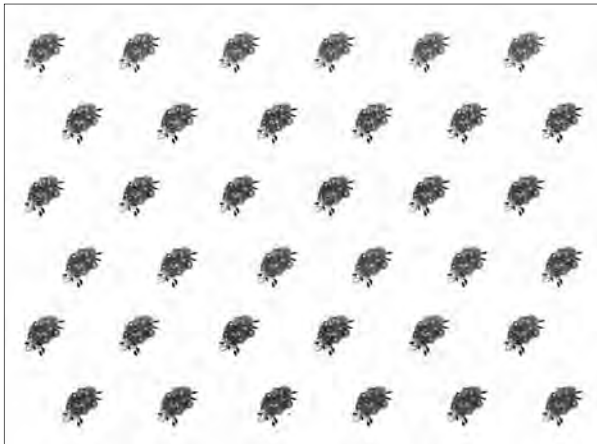
گونه‌های متنوع ادبیات داستانی، هر یک دارای ویژگی‌هایی هستند که از کنار هم قرار دادن آن‌ها، رمزینه‌هایی به دست خواهد آمد که موجب می‌شود به هر کدام نامی بدهیم. ادبیات عامیانه یا فولکلور، از آن ژانرهای ادبی است که در هر سرزمینی وجود داشته و از آن رو که از دیرینه‌ترین آن‌هاست، با بررسی هر نمونه درمی‌یابیم که گرچه هر یک، از خاستگاه و اقلیمی سر برآورده است، دارای خصوصیات مشترکی بوده و این شباهت بن‌مایه، شاید از جنس شباهت آموزه‌ها در ادیان باشد. رمزینه و نشانه‌های داستان‌های عامیانه که اغلب بر مبنای اخلاقیات، پند و نصیحت، عاقبت‌اندیشی، عقوبت و عبرت‌آموزی قرار گرفته‌اند، اساساً پیش از مکتوب شدن، فرم شفاهی داشته و سینه به سینه و نسل به نسل حمایت شده‌اند و زبان ساده و دلنشین آن‌ها، ضامن بقای‌شان بوده است. در این حکایت‌ها، مضامینی چون فاصله فقیر و غنی، جوانمردی، پهلوانی و شجاعت، عشق‌های ابدی و پایدار، نیکی و پلیدی و عاقبت آن، به تصویر کشیده شده است.

برای تصویرگری چنین متن‌هایی، گام نخست کاوش در نمونه‌های پیشین است که در کشور ما پیشینه آن به ورود صنعت چاپ بازمی‌گردد. پیش از ورود این صنعت، این نوع تصویرگری صرف نظر از استثنائات، با تغییر در پاترن‌ها یا حمایت‌گران آثار در دوره صفوی متبلور شد و سپس با تبدیل حامی پادشاه به حامی تاجر، رونق پیدا کرد و پاترن جدید، به همراه خود سلیقه خاص خود را آورد و هنرمند هم برای عرضه اثر خود، از آن تبعیت کرد. هنر عامه روی قلمدان‌ها و جعبه جواهرات و اشیای تزئینی تجار و ثروتمندان هم جای گرفت و به دنبال خود، زیبایی‌شناسی منحصر به فردش، در کنار شیوه مردم‌نگاری و روح آن دوران را برای مخاطبانش به ارمغان آورد. تکنیک چاپ سنگی سپس یکی از ابزار بیانی این آثار شد که بستر اصلی حضور آن، کتاب‌ها و جریده‌ها بود.

در نتیجه، هنر خودبده خود از برج عاج تفاخر و رنگ‌های تابناک و ذائقه پُر زرق و برق شاهانه به سوی سلیقه صمیمی، ساده و عاری از تزئینات پُر طمطراق عامه مردم پیش رفت و هزینه کم‌تری هم صرف تهیه مواد و ابزار به وجودآورنده آثار می‌شد؛ زیرا توان حامیان جدید از حامیان پیشین، به هر حال کم‌تر بود.

اگرچه پس از یک دوره فترت حمایت‌گری شاهانه و درباری، این نوع هنر درباری با زبانی دیگرگونه احیا شد، پیش از آن هنر عامیانه فرصت بروز و اظهار وجود در سطحی وسیع نیافته بود. ادامه این روند را در هنر قهوه‌خانه‌ای و در روزگار معاصر، با زبان و بیانی نوین، در مکتب سقاخانه شاهد بوده‌ایم.

با این مقدمه، قصد داریم به بررسی یکی از آثار ادبی عامیانه کشور اتریش بپردازیم. خوشبختانه، خلاف داستان‌های مدرن و پست‌مدرن که ترجمه آن‌ها به دلیل پیچیدگی‌ها و بازی‌های زبانی، خود معضلی است و گاه ناممکن، ترجمه چنین داستان‌هایی دشواری‌های کم‌تری در بر دارد؛ به ویژه که نمونه‌های آن در ادبیات ایران موجود است.

داستان مورد بحث ما «قصه بره سرخ و شاهزاده غمگین»، نوشته «هاینتس یانیش» (Heinz Yanish)، ترجمه سیامک گلشیری و به تصویرگری نرگس محمدی است که در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و با نظارت هنری ابوالفضل همتی آهویی و صفحه‌آرایی بهزاد غریب‌پور، به چاپ رسیده است. این کتاب موفق به دریافت جایزه دوم جشنواره تصویرگری «نوما» (ژاپن)، در سال ۲۰۰۷ میلادی شد که این امر خود به منزله یک اتفاق خوب تلقی می‌شود. با توجه به این‌که در طبقه‌بندی جوایز این جشنواره، یعنی جوایز اول و دوم Runner-up و تشویقی، جایزه دوم حائز اهمیت و در دوره‌های پیشین بالاترین جوایز متعلق به هنرمندان ایرانی، جایزه Run-ner-up و تشویقی بوده است، این کتاب را مستحق توجه بیشتری می‌دانم و به همین دلیل، نقد این اثر را ضروری می‌بینم.

بن‌مایه داستان اثر، هم‌چون برخی نمونه‌های ایرانی، بر مبنای تضاد بین غنی و فقیر است و حل شدن گروه‌های داستان، به دست جوانمردان و فقیران زحمتکشی انجام می‌گیرد که توسط انسان‌ها، حیوانات یا پریانی که تمثیل فرشتگان و مأموران الهی هستند، آزمایش می‌شوند و با مهار زدن بر طمع‌شان، از این آزمایش سربلند بیرون می‌آیند و دارای مکتب و ثروت و خوشبختی جاویدان می‌شوند. پایان این اثر، تنبیه یا عقوبت طمع‌کاران و زشت‌سیرتان که آن‌ها هم مورد آزمایش قرار گرفته‌اند و رفع ظلم و ستم حاکمان و بازگشت آرامش به عموم مردم و در یک کلام پیروزی خیر و شر را در پی دارد.

چنین تم‌هایی را در قصه‌هایی چون ماه‌پیشانی، طعم نمک در غذا، عبدالپَرخُمار و... و بسیاری دیگر از قصه‌های عامیانه ایرانی می‌بینیم که نیروهای جادویی و ماورایی، در پیشبرد اهداف انسان‌های نیک و پیروزی‌شان بر نیروهای اهریمنی، به ایشان یاری می‌دهند.

در تصویرگری این کتاب، خودآگاهانه یا ناخودآگاهانه، نکاتی در نظر گرفته شده که ویژگی عامیانه اثر را به خوبی و درستی انتقال می‌دهد. به‌طور مثال، هنرمند شیوه‌ای صرفه‌جویانه در استفاده از رنگ انتخاب کرده که با قصه‌های عامیانه، با توجه به صفاتی که برشمردیم، همخوانی دارد. در حقیقت، حضور رنگ در تصاویر بسیار نامحسوس است و از تضادهای شدید و خیره‌کننده رنگی پرهیز شده است. تکنیک اثر تلفیقی است از مونوپرینت، تکه‌چسبانی تنالیت‌های رنگی کاغذ کاهی، مانند نوعی کاغذ کاهی کرم و سبز، اثر انگشت، استفاده از گیاه خشک شده، کاغذ خط‌دار انگلیسی و فارسی، کاغذ پوستی، بریده‌های نوشته‌های انگلیسی، بهره‌گیری از تفاوت رنگی کاغذ کاهی با رنگ‌ماده سفیدی که گاه به گاه در اثر خودنمایی می‌کند و هم‌چنین طراحی مدادی رنگ‌پریده، از دیگر خصوصیات تکنیکی این تصاویر محسوب می‌شود.

بازیگوشی و شیطنتی که در حرکات و شخصیت‌پردازی‌های تصاویر به چشم می‌خورد، با طنز نهفته در داستان منطبق است. جنب‌وجوشی که در هر فریم تصویرگری موج می‌زند، به تصاویر جذابیت ویژه‌ای بخشیده است.

در ابتدای داستان (صفحه ۱ و ۲) که دلک‌ها مشغول سر شوق آوردن شاهزاده خانم جوان و غمگین هستند، بازی و لودگی دلک‌ها به زیبایی به تصویر کشیده شده و تنوع در حالات شخصیت‌ها قابل تأمل است. به عنوان مثال، شخصیت پادشاه که از غم دختر خود در فکر فرو رفته، شخصیت بازیگوش دلک‌ها که یکی از بالای کادر تصویر وارد صفحه شده و یکی پشت پرده رفته و دیگری پری به دست گرفته تا آن دیگری را قفلک بدهد و شخصیت شاهزاده که محزون و منزوی در گوشه کادر نشسته و روبه‌رویش گلدانی قرار دارد که گلی پژمرده در آن گذاشته شده و از پژمردگی خود او نشان دارد، نشانگر موفقیت تصویرگر در به تصویر درآوردن حس و حال داستان است. هنرمند پرسپکتیو حسی ایجاد کرده که با تغییر در اندازه سطح‌های کلاژ شده، در پلان دور و نزدیک تصاویر، تأمین شده است. در صفحه چهارم کتاب، گلدان گلی دیده می‌شود که از طراحی و دفرماسیون بسیار قوی برخوردار است. همین طراحی و تلخیص فرم، در طراحی حیوانات و گیاهان هم دیده می‌شود که متأسفانه در پیکره‌های انسانی وجود ندارد یا هنوز به کمال نرسیده است. راحتی و سیالی موجود در این نوع طراحی، در طراحی انسان فراموش شده و ضعف طراحی در آن مشهود است.

۸ و ۷

طراحی لباس شخصیت‌ها، از کلاه‌ها و لباس‌های غربی تا ایرانی، مانند لباس چوپان و لباس مهمان‌خانه‌دار که کلاه‌ی بوقی و شبیه قجری بر سر دارد و لباس‌هایی که از تخیل هنرمند سرچشمه می‌گیرند، در نوسان است.

صراحت لهجه و صداقت در طراحی، به‌طور کلی و صرف نظر از برخی موارد، از عواملی است که به شیرینی و روایتگری داستان کمک کرده است. در صفحه ۷ و ۸ کتاب، مرد غریبه زنگ در خانه چوپان را با نخی بلند می‌کشد که این خود، نماینده تخیل شیرین هنرمند است و طراحی‌های مدادی کهنرنگی که چاشنی تصاویر شده، به آن‌ها جذابیت خاصی بخشیده است. در صفحه ۱۱ کتاب، عنصر مهم داستان که همان گوسفند سرخ است و در دست مرد غریبه قرار دارد، در تصویر گم شده و جا داشت که کمی برجسته‌تر به آن اشاره می‌شد. در همین صفحه، از اندازه‌های متنوع استفاده شده و نظم زمانی و مکانی به هم ریخته؛ مثلاً اندازه بسیار کوچک چوپان که بر شیروانی خانه‌ای ایستاده که روی پشت گوسفند گول‌آسای سیاهی قرار دارد و کله‌های گوسفندهایی که در شکم این گوسفند قرار دارند، با موقعیت جادویی داستان هماهنگی بسیاری دارد. در این بخش از داستان، مرد غریبه که مأمور آزمایش چوپان است، به او یک گوسفند جادویی سرخ و نیز گوسفند‌های دیگر هدیه می‌دهد. از نکات جالب دیگر در این فریم تصویرگری، سطلی است که به یکی از پاهای گوسفند سیاه گیر کرده و آب داخل آن در حال ریختن است یا مرغی که در حال تخم گذاشتن است. نشان دادن قسمت‌های میانی حرکات، در انتقال حس حرکت در تصاویر، بسیار مؤثر است؛ یعنی هر چیزی در حال شدن است، نه این‌که شده باشد و این همان چیزی است که در پویانمایی هم مد نظر قرار می‌گیرد. صفحه ۱۳ و ۱۴ کتاب، حاوی یکی از زیباترین تصاویر کتاب است. ریتم و تکرار خطوط در محصول خرمن کوبی شده، از جذابیت‌های خطی تصویر محسوب می‌شود و شن‌کشی که روی آن گربه‌ای در حال سواری با فرقانی است

۴

۱۱

دندان تروند همین که چشمش به آن همه گوسفند افتاد، نجیب کرد به خودش گفت: پول خوبی از فروش آنها به جیب می‌راند. بعد هم فقط چند سکه به چوپان داد و تمام گوسفندها را برای خودش نگاهداشت. چوپان سگها را در جیبش ریخت و تصمیم گرفت به زادگاهش، یعنی جایی که در آن به دنیا آمده بود، برگردد. برآ سرخس را برداشت و راه افتاد. او آرام راه می‌رفت و تمام مدت به بزه غریبه و برآ عجیب و سرخس فکر می‌کرد. به همین دلیل هم اصلاً متوجه نشد که مدت زیادی راه رفته است. حتی می‌دانست، بلد، راه را هم گم کرده بود و هوا گرم ترنیک می‌شد. چوپان به خودش گفت: باید بهمه‌ها بخوانم پیدا کنم و شب را همان‌جا به صبح برسانم.

۱۳ و ۱۴

همان شب چینی عروسی مفسلی برآ شد که چندان و چند روز ادامه داشت. چوپان که حالا پادشاه نمی‌از آن سرزمین شده بود، و شاهزاده‌نایب که با او می‌نوشت بخندد زوج خوشبختی شدند. برآ سرخ هم پیش آنها ماند و برایش اول سرخ‌رنگی، مخصوص خودش ساختند.

۲۳ و ۲۴

که خاک آن در حال ریختن است، از تخیلی سرشار برخوردار است.

ترکیب‌بندی به‌کار رفته در تصاویر، از لحاظ فرم دارای تنوع بصری است و خواننده را ترغیب می‌کند تا قدم به صفحه بعدی بگذارد، اما استفاده از کاغذ خطدار انگلیسی، اگرچه به عنوان یک فریم و رنگ از سوی هنرمند تلقی شده، ربطی به داستان ندارد. حرکت سیال و تعلیق‌فیگورها در فضا، در صحنه عروسی داستان (صفحه ۲۳ و ۲۴)، به خوبی از عهده روایت داستان برآمده و القاکننده فضای شادی است. این صحنه هم از ترکیب‌بندی مقامی استفاده شده و عروس و داماد، از دیگر شخصیت‌ها بزرگ‌تر نشان داده شده‌اند.

پرداختن و توجه ویژه به طراحی گرافیک کتاب‌های مصور و نحوه چیدمان تصویر و نوشته، مقوله‌ای است که در سال‌های اخیر، خوشبختانه بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. زیرا طراحی گرافیک نازل، می‌تواند به تصاویر صدمه جدی بزند. زیبایی تصاویر نه تنها به خودی خود اهمیت دارد، بلکه چگونگی ارائه و عرضه تصاویر از حساسیت بسیاری برخوردار است. طراحی گرافیک کتاب قصه «بره سرخ و شاهزاده غمگین»، در بعضی موارد به توفیق دست یافته و در بعضی موارد رها شده است. به‌طور مثال، صفحه بسم‌... و آستر بدرقه، سادگی و جذابیت کودکانه‌ای دارد که در طول کتاب هم شاهد آن هستیم. صفحه عنوان هم به همین شکل طراحی شده و از المان‌های بصری تصویرگر به خوبی بهره گرفته است، اما در زمینه طراحی حروف، به‌طور کلی خنثی عمل شده است. وقتی تصاویر دارای افت و خیز و جولان‌های بصری گوناگون است، شرط عقل است که طراحی حروف هم قدری استوارتر و محکم‌تر انتخاب شود تا انسجامی به کار ببخشد، اما نوعی یکنواختی در چیدمان نوشتاری اثر وجود دارد که به کلیت کتاب لطمه زده است.

طرح پُترن مانند که هم در آغاز و هم در پایان کتاب تکرار شده، می‌توانست در یکی از این دو حضور داشته باشد. جلد کتاب که در واقع به منزله دعوت‌گر برای مخاطب عمل می‌کند و ورودی کتاب به حساب می‌آید، یک تصویر مستقل نیست و یکی از فریم‌های داخل کتاب است که برای روی جلد انتخاب شده که البته از تصاویر موفق کتاب است. کتاب به‌طور کلی دارای بیان و زبان کودکانه و شیرینی است که در پوشاندن بعضی از ضعف‌های طراحی و طراحی گرافیک آن، به موفقیت نسبی دست یافته و امیدواریم در آینده، از این هنرمند بااستعداد، شاهد آثار منسجم‌تر و غنی‌تری باشیم.